

RİO+ 20 ARİFESİNDE ÇEVRE REJİMLERİ VE SÖYLEMLERİ

Rana İzci* -Semra Cerit Mazlum**

Ekolojik ve toplumsal olarak sürdürülemez üretim, tüketim ve bölüşüm ilişkileri düzeninin ürünü olan küresel ekolojik kriz bugün insanlığı gerçek anlamda bir yol ayrımına getirmiştir. Bilimsel çalışmalarda elde edilen yeni veriler bize ekolojik sistemlerin karmaşıklığı ve birbirleriyle olan ilişkileriyle olduğu kadar sosyo-ekonomik faaliyetlerden kaynaklanan kırılğanlıkları hakkında da çok güçlü deliller sunmaktadır. Üstelik sıklığı ve şiddeti gün geçtikçe artan doğal afetler de, hiç vakit kaybetmeksizin insan ve çevre ilişkisinin tekrar gözden geçirilmesinin gerektiğini bütün vahametiyile ortaya koymaktadır. Hiç şüphesiz yaşanan ve yaşanması öngörülen tüm zorluklar insanlığı büyük çapta bir değişime ve bir an önce harekete geçmeye zorlamaktadır.

Ancak bu değişimin ne bireysel inisiyatiflerle ne de devletlerin tek başlarına alacağı önlemlerle sağlanması mümkün gözükmemektedir. Yerküreyi ve sakinlerini ekolojik yıkımdan sakınmak için gerekli ortak bir eylemin nasıl mümkün kılınacağı ise küresel çevre politikasının konusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle uluslararası işbirliği çevre siyasetinin özünü oluşturan en önemli unsurlardan biri olmuştur. İlk örnekleri 1900'lerin başlarında ortaya çıkan uluslararası çevre anlaşmaları da çevre amaçlı işbirliğinin başlıca araçları olmuştur. Özellikle uluslararası çevre siyaseti ve diplomasisinin mihenk taşı olarak kabul edilen 1972 Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansından bugüne çok sayıda uluslararası sözleşme yapılmış, çevre rejimleri kurulmuştur. Çevre rejimleriyle de birlikte sayısız uluslararası bilimsel, finansal ve siyasal kurumlar, ağlar ve destek mekanizmaları tesis edilmiştir. Bu mekanizma, kurum ve ağların işleyişi de çevre bilincinin artması ve işbirliğinin güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak tam bu noktada uluslararası sorumluluklar ve taahhütler hakkındaki endişe ve farklı yaklaşımlar işbirliğini zorlaştırmaktadır. Devletlerden sivil toplum örgütlerine, çok uluslu şirketlerden çevre platformlarına dek pek çok aktörün seslerini duyurmak ve istediklerini elde etmek için kıyasıya bir mücadele sergilediği çevre siyasetindeki çıkmazlar

* Çevre Özel Sayısı Misafir Editörü; Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler ABD, e-posta: ranaizci@marmara.edu.tr

** Çevre Özel Sayısı Misafir Editörü Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, e-posta: scmazlum@marmara.edu.tr

uluslararası işbirliğine olan inancı derinden sarsmaktadır. Ekonomik çıkarlar, stratejik enerji kaynaklarına erişim ve benzeri endişeler uluslararası çevre politikasının en hassas ikilisi olan eşitlik ve adalet ilkelerini zorlamakta, uzun soluklu ve geniş kapsamlı işbirliğini de tehlikeye sokmaktadır. Son dönemde özellikle Kyoto Protokolü ve iklim değişikliği rejiminin geleceğine yönelik önerilerin bir kısmı da bu durumu daha da derinleştirmektedir. Yine de uluslararası kamuoyunda beklentileri karşılamayacağı en başından tahmin edilse bile son dakikalarına kadar hararetle izlenen iklim değişikliği müzakereleri çevre konularına gün geçtikçe artan ilginin bir tesadüf olmadığını ve işbirliğiyle ilgili umutların henüz tamamen kaybolmadığının en güzel ispatıdır.

Ancak daha çok zarar gidermeye ve risk yönetimine yoğunlaşan çözüm önerileri ve politikalar ile alışlagelen sosyo-ekonomik yapının devam edebileceğine yönelik inancın dünya çapındaki hipnotize edici etkisi çevre sorunlarının derinleşerek artmasıyla sonuçlanmaktadır. Bu çerçevede çevre söylemlerinin hem temel ilkeleri hem de uygulamaya nasıl aktarıldıkları da önem kazanmaktadır. Sürdürülebilirlik arayışında gündemi belirleyen sürdürülebilir kalkınma ve ekolojik modernleşme (modernizasyon) yaklaşımlarının gelişimindeki arka planı bu nedenle çok iyi değerlendirmek gerekmektedir.

1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı ya da daha çok Rio Zirvesi ismiyle bilinen zirvenin yarattığı dinamizmi bugün yakalamak çok zor görünmektedir. Rio+10 sloganıyla 2002 yılında Johannesburg'da gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi sonuçları Rio'daki iyimser atmosferin artık geçerli olmadığını göstermiştir. Özellikle son yıllarda gıda güvenliği, yoksullukla mücadele, enerji kaynaklarına ve temiz suya erişim, afetlere karşı dayanıklılık ve hazırlıklı olma konularında yaşanan güçlükler sürdürülebilirliğin üç ayağında da - ekonomik, sosyal ve ekolojik sürdürülebilirlik- Stockholm Konferansı'ndan bugüne hedeflenen başarının sağlanamadığını göstermektedir. Bununla birlikte yeşil ekonomi, sıfır karbon gelişme, sürdürülebilir tüketim ve üretim, akıllı kentler gibi kavramların ön plana çıktığı bir dizi yeni yaklaşımla çevre siyaseti yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır. 20-22 Haziran 2012' de Rio'da gerçekleştirilecek olan Rio+ 20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nın iki temel teması da bu yaklaşımları destekler niteliktedir. Bu temalardan ilki, sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadele kapsamında yeşil ekonomi, ikinci ise sürdürülebilir kalkınmanın kurumsal yapısıdır. Rio+20 bu temalarla 20 yıl önce yapılan Rio zirvesi hedeflerine atıfta bulunarak çevre siyasetinin temel unsurlarını yeniden gözden geçirmek ve nasıl bir gelecek istiyoruz sorusuna yanıt aramaya çalışmaktadır.

1970'lerden bugüne Türkiye de uluslararası çevre sözleşmelerine taraf bir ülke olarak insanlığın ortak geleceği hakkındaki arayışlarda yer almaktadır. Ancak uygulamada yaşanan sorunlar Türkiye'nin uluslararası çevre siyasetindeki duruşunu

da zora sokmaktadır. Üstelik gündeminde biyolojik çeşitliğini tehdit eden faaliyetlerden enerji güvenliğine dek sayısız sorun alanı yer alan Türkiye'de sürdürülebilirlik tartışmaları, 21 Aralık 2009 tarihinde Avrupa Birliği katılım müzakereleri kapsamında çevre başlığının açılmasıyla daha da alevlenmiştir. Türkiye'nin -son genişleme dalgasıyla Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelere kıyasla- oldukça gelişmiş bir çevre mevzuatı olmasına rağmen uygulamada karşılaşılan güçlükler ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınma politikalarına çevre önceliklerinin tam olarak entegre edilemediği yönündeki iddiaları güçlendirmektedir. Bu noktada sürdürülebilir kalkınma, ekolojik modernleşme ve benzeri çevre söylemlerinin tüm açıklığıyla Türk kamuoyunda, iş dünyasında ve siyasetinde enine boyuna tartışılması gerekmektedir.

Tüm bu nedenlerden ötürü Rio+20 öncesinde hem Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası çevre sözleşmelerini ve Türkiye'nin ilgili rejimlerdeki durumunu incelemek hem de Avrupa Birliği politikaları temelinde çevre söylemleri ve çevre politikası araçları konusundaki yeni araştırma alanlarını teşvik etmek amacıyla hazırlanan çevre özel sayısı 1992 Rio zirvesinde imzaya açılan ve Rio sözleşmeleri olarak adlandırılan üç sözleşmeden, Türkiye gündeminde en az yer alan Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin derinlemesine inceleyen iki çalışma ile başlamaktadır. Prof. Dr. Murat Türkeş Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan çölleşmenin neden ve sonuçlarını detaylı olarak incelediği makalesinde, konunun iklim değişikliği ve kuraklık boyutuna da dikkatleri çekmektedir. Sözleşmenin yapıtaşlarının incelendiği makalede Türkiye için öneriler de yer almaktadır. Yrd. Doç. Dr. Ferhunde Hayırsever Topçu ise makalesinde bir diğer Rio Sözleşmesi olan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesini ve ilgili rejimi müzakere sürecinden günümüze dek olan gelişmeleri de kapsayacak şekilde ele almaktadır. Makalede Türkiye'nin bu süreçteki tutumu ve Sözleşme çerçevesindeki durumu da ayrıca değerlendirilmektedir. Bu sözleşmelerin belki de en çok bilineni Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ise bu özel sayıda yer almamaktadır.

Gıda güvenliği tartışmalarının alevlendiği, geleneksel tarım yöntemleri ve organik tarıma gün geçtikçe ilginin arttığı bir dönemde biyogüvenlik toplumun her kesimini yakından ilgilendiren çok önemli konu haline gelmiştir. Geleceğe yönelik kaygılar sürdürülebilir kalkınmanın en temel unsurlarından ihtiyatlılık ilkesini biyogüvenlik çerçevesinde daha da önemli getirmektedir. Doç. Dr. Zeynep Kıvılcım da Cartagena Protokolü temelinde biyogüvenlik konusunun incelediği makalesinde genetiği değiştirilmiş organizmalar konusunu tartışmaya açmaktadır. Bu güncel konuyu takip eden makalede ise Doç. Dr. Gökhan Orhan uluslararası çevre rejimlerini Uzun Menzilli Sınır Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi ve Protokolleri çerçevesinde incelemektedir. Hava kirliliği çevre sorunlarının sınır tanımayan boyutunu gözler önüne seren ve küresel düzeyde ortak eylemin

gerekliliğini en açık şekilde gösteren bir sorun olmasının yanı sıra küresel ekolojik krizin nedenlerini de vurgulayan bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin bu sözleşme çerçevesindeki tutumunu da inceleyen bu makalede, Avrupa Birliği sürecinde Türkiye'nin hava kirliliğiyle ilgili öncelik alanları ve sorunları da ayrıca ele alınmaktadır.

Tüm dünyayı ilgilendiren çevre sorunları hiç kuşkusuz yerküre üzerinde bazı bölgeleri konumları ve sosyo-ekonomik geçmişi nedeniyle daha da kırılgan hale getirmektedir. Akdeniz tarih boyunca konumu gereği yoğun ticari, kültürel ve siyasal faaliyetlere sahne olmuş bir bölgedir. Ancak bu durum ekolojik zenginliklerini de ciddi şekilde tehdit etmekte ve bölgede yaşayanlar için giderek artan sorunlara neden olmaktadır. İklim değişikliğinden en çok etkilenmesi muhtemel bölgeler arasında yer alan Akdeniz'deki sürdürülebilirlik arayışları da bu nedenle çok daha fazla önem kazanmakta ve sivil toplumun çevre konusundaki duruşu bu çerçevede büyük önem taşımaktadır. Esasen çevre siyasetinde devletlerin yanı sıra sesini duyurmak, endişelerini dile getirmek ve söz sahibi olmak isteyen aktörlerin başında gelen çevre örgütleri de çevre rejimlerinde kendilerine daha fazla yer bulmaya çalışmaktadır. Yrd. Doç. Dr. Hande Paker de makalesinde Akdeniz'deki sürdürülebilirlik arayışını bölgesel bir çevre rejiminde sivil toplum örgütlerinin rolünü değerlendirerek incelemeye çalışmaktadır. Uluslararası sözleşmeler ve kurdukları rejimleri yakından inceleyen bu çalışmada Türkiye'nin ilgili çevre rejimleri konusundaki tutum, hassasiyet ve uygulamalar da mercek altına alınmakta ve çeşitli öneriler getirmektedir. Dr. Jale Tosun ise makalesinde Türkiye'nin de dahil olduğu bir grup Avrupa ülkesini kapsayan ve farklı aktörlerin (devletlerden uluslararası çevre örgütlerine dek) yer aldığı gönüllü bir mekanizmaya ulusal düzeyde katılımı sağlayan faktörlerin izini sürmektedir.

Çevre özel sayısının son iki makalesinde ise çevre siyasetini oluşturan temel çevre söylemleri hem kavramsal hem de uygulama düzeyinde derinlemesine ele alınmaktadır. Prof. Dr. James Connelly makalesinde sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişimini Avrupa Birliği çerçevesinde ele alırken Avrupa Birliği'nin sürdürülebilir kalkınma konusundaki tutumunun hiçbir zaman ciddiyetle ele alınmamış soru ve gerilimlerle yüklü olduğu da iddia etmektedir. Makale bu noktada önemli bir soruyu da gündeme getirmektedir: Eğer sürdürülebilir kalkınma ekolojik modernleşme çerçevesinde siyaseten birleştirici bir söyleme dönüştüyse acaba bu kavram yeniden mi tanımlanmalı yoksa artık tamamen bir kenara mı bırakılmalıdır? Dr. Zeynep Sezgin'in makalesi de bu tartışmalara paralel olarak ekolojik modernleşmenin nasıl olup da sürdürülebilir kalkınma kavramının en baskın yorumlarından biri haline geldiğini irdelemektedir. Makale bu çerçevede sürdürülebilir kalkınmanın farklı yorum ve uygulamalarını inceleyerek ekolojik modernleşmeyi bir teori ve politika stratejisi olarak tartışmaya açmaktadır

Giderek artan ve hayatımızın her alanının derinden etkileyen evre sorunları bu konuda yapılan araŐtırmaların niteliği ve niceliğini de yakından etkilemektedir. Hatta geliŐen ve farklılaŐan evre literatürünü takip etmek de gün geçtikçe zorlaŐmaktadır. Mahir Ilgaz ve Dr. BarıŐ Gençer Baykan son dönemde yayınlanmış olan iki kitabı derinlemesine inceleyerek dünyada ve Türkiye'de evre literatüründeki son dönem gelişmeleri ve evre gündemindeki ana meseleleri ortaya koymaktadır.

evre özel sayısına çalıŐmalarını göndererek bu uzun ve zahmetli yolculukta sabırla bizimle birlikte olan kıymetli yazarlarımıza ve yoğun çalışma tempolarına rağmen evre konusundaki hassasiyetleri nedeniyle bu sayıya katkıda bulunan kıymetli hakemlerimize ne kadar teŐekkür etsek azdır. Ayrıca evre özel sayısı sürecinin her aŐamasına destek olan Enstitü müdürümüz ve *Marmara Journal of European Studies* editörü Prof. Dr. Muzaffer Dartan'a teŐekkürü bir borç biliriz. Derginin yayın kurulunda görev alan ve sürecin tüm teknik detaylarıyla ilgilenen Esen Cam ve Pınar Deniz'e de teŐekkürlerimizi iletmek isteriz.